

Jonathan Haidt: Rădăcinile morale ale liberalilor și conservatorilor

written by [Marginalia] | July 6, 2020

Jonathan Haidt predă leadership etic la New York University, activând în arii de studiu ce cuprind psihologia morală, psihologia socială și moralitatea emoțiilor. Rezultatele cercetărilor sale sunt disponibile publicului prin cărți precum „The Coddling of the American Mind: How Good Intentions and Bad Ideas Are Setting Up a Generation for Failure” sau „The Righteous Mind: Why Good People are Divided by Politics and Religion” („Mintea moralistă. De ce ne dezbină politica și religia?”, Humanitas, 2016).

Presupuneți că doi prieteni americani călătoresc împreună în Italia, merg să vadă statuia lui David, realizată de Michelangelo. Și când ajung în sfârșit față în față cu statuia, amândoi au încremenit. Primul bărbat, o să-l numim Adam, este ținut de frumusețea perfecțiunii corpului uman. Cel de-al doilea bărbat, îl vom numi Bill, este ținut de rușine, se holbează la chestia din centru. Deci iată întrebarea mea pentru dumneavoastră: care dintre cei doi bărbați este mai probabil să fi votat pentru George Bush și care pentru Al Gore? Toți ne orientăm după aceleași stereotipuri politice, cu toții știm că în situația dată, Bill este cel care a votat cu Bush.

În acest caz, stereotipul corespunde unei realități, chiar este o certitudine faptul că liberalii sunt superiori privind o trăsătură de personalitate numită „deschidere spre experiență”. Oamenii care au „deschidere spre experiență” tânjesc după noutate, varietate, diversitate, idei noi, călătorii. Oamenilor care prezintă mai puțin această trăsătură le place familiaritatea, lucrurile care sunt sigure, de care poți depinde. Dacă ești familiar cu această trăsătură, poți înțelege multe mistere legate de comportamentul uman, poți înțelege de ce artiștii sunt diferiți față de contabili, poți anticipa ce fel de cărți le place să citească, în ce fel de locuri le place să călătorească și ce fel de mâncare preferă. Odată ce înțelegi această trăsătură, poți înțelege de ce cineva ar mânca la Applebee's, dar n-ar fi cineva cunoscut.

Această trăsătură ne mai spune și multe despre politică. Principalul cercetător al acestei trăsături, Robert McCrae, spune că indivizii deschiși au o afinitate pentru viziuni politice liberale, progresiste, de stânga, preferă o societate deschisă și mereu în schimbare, pe când indivizii închiși

preferă viziuni politice conservatoare, tradiționale, de dreapta. Această trăsătură ne spune multe și despre tipurile de grupuri la care aderă indivizii. Aici este o descriere a unui grup pe care am găsit-o online: „[...] o comunitate globală [...] primind oameni din orice disciplină și care [...] caută o înțelegere mai profundă asupra lumii și speră să transforme acea înțelegere într-un viitor mai bun pentru noi toți.”, asta provine de la un tip numit Ted. Dacă deschiderea prezice cine devine liberal și deschiderea prezice cine devine un TEDster, atunci am putea prezice că majoritatea TEDsterilor sunt liberali?

Dacă scopul nostru este să căutăm o înțelegere mai profundă a lumii, lipsa noastră generală de diversitate morală o să facă atingerea lui mai dificilă. Pentru că atunci când oamenii împărtășesc valori, când oamenii împărtășesc principii, devin o echipă. Și odată ce te angajezi într-o psihologie de echipă, aceasta împiedică gândirea deschisă. Când echipa liberală pierde, cum s-a întâmplat în 2004 și cum aproape s-a întâmplat în 2000, ne consolăm. Încercăm să explicăm motivele pentru care jumătate din populația Americii a votat pentru cealaltă echipă. Credem că trebuie să fie orbiți de religie sau de simplă prostie.

Deci dacă credeți că jumătate din populația Americii votează cu republicanii pentru că sunt orbiți în acest fel, atunci mesajul meu pentru voi este că sunteți blocați într-un Matrix moral, într-un Matrix moral particular. Și prin „Matrix” mă refer la Matrix, ca cel din filmul *The Matrix*. Dar eu sunt aici astăzi pentru a vă oferi o decizie: puteți alege ori pastila albastră și să rămâneți în deziluziile voastre comode, ori puteți lua pastila roșie, să învățați niște psihologie morală și să ieșiți din Matrixul moral.

Să începem cu începutul: Ce este moralitatea, de unde vine? Cea mai proastă idee din tot domeniul psihologiei este cea cum că mintea este tabula rasa la naștere. Psihologia dezvoltării a arătat că, venind pe lume, copiii știu multe despre lumea fizică și socială, sunt programați să le fie foarte ușor să învețe anumite lucruri și dificil să învețe altele. Cea mai bună definiție a trăsăturilor înnăscute pe care am văzut-o, care clarifică atât de multe lucruri pentru mine, îi aparține cercetătorului în neuroștiințe Gary Marcus. El a spus: „Organizarea inițială a creierului nu depinde atât de mult pe experiență. Natura oferă o primă ciornă, pe care o revizuieste mai apoi experiența. ‘Încorporat’ nu înseamnă nemaleabil; înseamnă organizat prealabil experienței.” Ok, deci ce se află în prima ciornă a minții morale? Pentru a afla, eu și colegul meu, Craig Joseph, am citit literatură antropologică, literatură despre variațiile culturale ale moralității și despre psihologia evolutivă, căutând potriviri: Despre ce fel de lucruri interdisciplinare vorbesc oamenii, lucruri pe care le găsești în diferite culturi și chiar specii? **Am găsit cinci potriviri, pe care le numim cele cinci fundamente ale moralității.**

Prima este vătămare/grijă. Suntem cu toții mamifere, avem cu toții multe programări neuronale și hormonale care ne fac să ne apropiem de ceilalți, să îi îngrijim, să simțim compasiune față de ei, mai ales când vine vorba de cei slabi și vulnerabili. Ne dă sentimente foarte puternice față de cei care fac rău.

Cel de-al doilea fundament este corectitudinea/reciprocitatea. Există dovezi ambigue cu privire la existența reciprocității la animale, dar dovezile cu

privire la oameni nu ar putea fi mai clare. Această pictură de Norman Rockwell se numește „Regula de Aur” – cum am auzit de la Karen Armstrong, este fundația multor religii.

Cel de-al treilea fundament este loialitatea față de grup. Se găsesc grupuri care cooperează și în regnul animal, însă aceste grupuri sunt mereu ori foarte mici, ori înrudite. Doar între oameni se găsesc grupuri mari care sunt capabile să coopereze și să se alăture altor grupuri, dar, în acest caz,

grupuri care sunt unite pentru a lupta împotriva altor grupuri. Acest lucru provine probabil din lunga istorie de trai în triburi, a psihologiei tribale. Această psihologie tribală este atât de profund satisfăcătoare, încât chiar și atunci când nu trăim în triburi, alcătuim unele, pentru că e distractiv.

Sportul este pentru război ce este pornografia pentru sex. Avem ocazia să exersăm niște nevoi vechi, ancestrale.

Cel de-al patrulea fundament este autoritatea/respectul. Aici vedeți gesturi de supunere între doi membri ai unor specii înrudite – dar autoritatea la

oameni nu e atât de mult bazată pe putere și brutalitate ca la alte primat. Este bazată mai mult pe deferență voluntară și uneori chiar elemente de iubire.

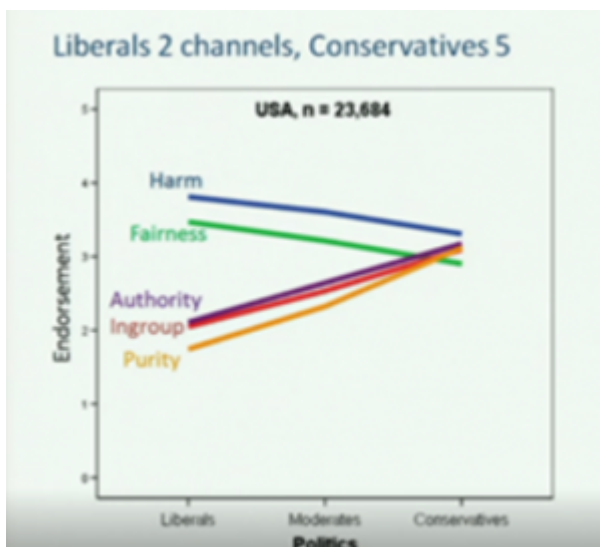
Al cincilea fundament este puritatea/sanctitatea. Această pictură se numește „Alegoria Castității”, dar puritatea nu constă doar în suprimarea sexualității feminine. Constă în orice tip de ideologie, orice fel de idee care îți spune că poți obține virtutea controlând ceea ce faci cu propriul corp și ceea ce pui în el. Și în timp ce se poate spune că dreapta politică moralizează mult mai mult sexul, stânga politică face asta cu mâncarea. Mâncarea este extrem de moralizată în zilele noastre. Multe dintre acestea sunt idei despre puritate, despre ceea ce doriți să atingeți sau să puneți în

corp.

Cred că aceștia sunt cei cinci cei mai buni candidați pentru ceea ce constituie prima schiță a minții morale. Cred că acesta este lucrul cu care venim, o predispoziție pentru a învăța toate aceste lucruri. Dar cum fiul meu Max crește într-un oraș universitar liberal, cum se va modifica prima sa schiță? Și cum va fi el diferit față de un copil născut la 60 de mile la sud de noi, în Lynchburg, Virginia?

Pentru a ne gândi la variația culturală, să folosim o metaforă diferită. **Dacă chiar există cinci sisteme care lucrează în cadrul minții, cinci surse de intuiție și emoție, atunci ne putem gândi la mintea morală ca fiind unul dintre acei egalizatori audio care au cinci canale, care pot fi setate în moduri diferite.** Eu și colegii mei Brian Nosek și Jesse Graham am făcut un chestionar, pe care l-am pus online pe site-ul www.YourMorals.org. Până acum, 30.000 de oameni au completat acest chestionar. Aici sunt expuse rezultate provenind de la 23.000 de cetățeni americani. În stânga, avem rezultatele liberalilor; în dreapta, sunt conservatorii; în mijloc, moderatii. Linia albastră arată în medie răspunsurile oamenilor la toate întrebările legate de vătămare.

Deci, din câte puteți vedea, oamenilor le pasă de probleme care privesc vătămarea și grija. Susțin în mare măsură genul acesta de enunțuri în toate categoriile, dar vedeți și că liberalilor le pasă

un pic mai mult decât conservatorilor, linia e descendentă. Aceeași poveste privind corectitudinea. Dar priviți celelalte trei linii. Pentru liberali, scorurile sunt foarte mici. Practic, ei spun „Aceasta nu este moralitate. Incluziune, autoritate, puritate – acestea nu au nimic de-a face cu moralitatea. Le resping.” Dar pe măsură ce oamenii sunt mai conservatori, valorile cresc. **Putem spune că liberalii au o moralitate cu două canale sau cu două fundamente. Conservatorii au mai degrabă o moralitate cu cinci fundamente sau cinci canale.**

Găsim această situație în fiecare țară la care ne uităm, curba este mai abruptă privind incluziunea, autoritatea, puritatea, ceea ce ne arată că, în orice țară, neînțelegerea nu se petrece privind vătămarea și corectitudinea. Vreau să spun, dezbatem ce e corect, dar toată lumea este de acord că vătămarea și corectitudinea sunt importante. Argumentele morale în cadrul culturilor e referă în special la probleme privind incluziunea, autoritatea, puritatea.

Acest efect este atât de puternic, încât îl găsim indiferent de cum punem întrebarea. Într-un studiu recent, le-am spus oamenilor: să presupunem că vă sunteți pe cale de a vă lua un câine, ați ales o anumită rasă, ați învățat despre rasa respectivă. Să presupunem că ați aflat că cei din această rasă sunt independenți și se raportează la stăpân ca la un prieten și egal. Dacă sunteți liberal, veți spune: „Minunat!”, pentru că liberalilor le place să spună: „Adu bățul! Te rog.”

Dar, dacă sunteți conservator, nu mai e atât de atrăgător. Dacă sunteți conservator și aflați că un câine este extrem de loial căminului său și nu este deschis față de străini, pentru conservatori, loialitatea este bună; câinii ar trebui să fie loiali. Dar pentru un liberal, sună ca și cum acest câine candidează pentru nominalizarea republicană.

Ați putea spune, OK, există diferențe între liberali și conservatori, dar care sunt celelalte trei fundamente morale? Nu sunt ele fundamentele xenofobiei, autoritarismului și puritanismului? Ce le face morale? Răspunsul, cred eu, este conținut în acest incredibil triptic al lui Hieronymus Bosch, „Grădina plăcerilor lumești.”

În primul panou, observăm momentul creației. Totul este ordonat, totul este frumos, toți oamenii și toate animalele fac ceea ce se presupune că ar trebui să facă, sunt ceea ce ar trebui să fie. Dar apoi, date fiind căile lumii, lucrurile se schimbă. Fiecare persoană ajunge să facă ce vrea ea, cu fiecare apertură a fiecărei alte persoane și animal. Unii dintre voi ar putea recunoaște asta ca anii '60.

Dar anii '60 inevitabil fac loc anilor '70, unde tăierea aperturilor doare puțin mai mult. Desigur, Bosch numea asta Iad. Deci acest triptic, aceste trei panouri, portretizează adevărul etern al ordinii care tinde să se descompună. Adevărul entropiei sociale.

Dar ca nu cumva să credeți că aceasta este doar o oarecare parte din imaginarul creștin, unde creștinii au această problemă ciudată cu plăcerea, aceeași poveste, aceeași progresie este povestită într-un articol care a fost publicat în „Nature” cu câțiva ani în urmă, în care Ernst Fehr și Simon Gächter i-au pus pe oameni să joace o *commons dilemma*^[1], un joc în care oamenii primesc bani, iar apoi, în fiecare rundă, pot depune banii într-un recipient comun; coordonatorul experimentului dublează suma de acolo, care apoi este împărțită între jucători. Este o analogie simpatică pentru tot felul de probleme de mediu, unde îi rugăm pe oameni să facă un sacrificiu de pe urma căruia nu beneficiază. Îți dorești cu adevărat ca toți ceilalți să sacrifice, dar toată lumea este tentată de ceva de-a gata. Jocul este anonim. În prima rundă, oamenii renunță la aproximativ jumătate din banii de care dispun. Dar observă rapid că alții nu fac la fel. „Nu vreau să fiu un fraier. Nu voi coopera.” Deci cooperarea intră în declin, de la rezonabilă la aproape zero.

Dar apoi – și aici este trucul – Fehr și Gächter, în runda a șaptea, le spun oamenilor, „Știi ce? Regulă nouă. Dacă vrei să îți cedezi o parte din bani pentru a-i pedepsi pe cei care nu contribuie, poți face și asta.” Imediat ce oamenii au auzit de treaba cu pedeapsa, cooperarea a crescut exponențial. Crește și continuă să crească. Multe studii arată că, pentru a rezolva

probleme de cooperare, este de mare ajutor. Nu e suficient să apelezi la bunele intenții ale oamenilor. Ajută să existe un fel de pedeapsă. Chiar dacă e vorba doar de rușine sau bârfă, e nevoie de un fel de pedeapsă pentru a face oamenii din grupurile mai mari să coopereze. Chiar cercetarea recentă sugerează că religia – a-L pune pe Dumnezeu pe primul loc, gândul la Dumnezeu – adesea conduce la un comportament mai cooperativ, mai prosocial.

Unii oameni cred că religia este o adaptare care a apărut prin evoluție biologică și culturală pentru a produce coeziune în interiorul grupurilor, în parte pentru a avea mai multă încredere unii în alții și pentru a fi mai eficienți în competiția cu alte grupuri. Este probabil corect, deși problema este una controversată. Dar eu sunt în particular interesat de religie și originea religiei, de cum ne afectează și ce face pentru noi, deoarece cred că cea mai mare minune a lumii nu este Marele Canion. Marele Canion este chiar simplu – multă stâncă și multă apă și vânt și mult timp, așa obții Marele Canion. Nu este atât de complicat. Iată ce este complicat: că locuiau oameni în locuri precum Marele Canion, cooperând, sau în savanele africane sau pe malurile înghețate ale Alaskăi. Unele din aceste sate s-au dezvoltat în puternicele Babilon, Roma sau Tenochtitlan. Cum s-a întâmplat asta? Este un miracol suprem, mult mai dificil de explicat decât Marele Canion.

Răspunsul, cred eu, este că foloseau toate uneltele din cutie. Toată psihologia noastră morală a fost necesară pentru a crea aceste grupuri de cooperare. Da, trebuie să fii îngrijorat în privința pericolului, ai nevoie de o psihologie a justiției. Dar, pentru a organiza un grup, subgrupurile sunt de ajutor, dacă acele subgrupuri au o oarecare structură internă și dacă ai o ideologie care le spune oamenilor să-și suprime carnalitatea – pentru scopuri mai nobile, mai înalte. Acum ajungem la punctul de tensiune al neînțelegerii dintre liberali și conservatori: liberalii resping trei din aceste fundamente. Ei spun, „Să celebrăm diversitatea, nu adeziunea comună la un grup” și „Țineți-vă legile departe de corpul meu.”

Liberalii au motive foarte nobile pentru a face asta. Autoritatea și moralitatea tradiționale pot fi destul de represive și restrictive pentru cei defavorizați, pentru femei, pentru cei care nu se încadrează. Liberalii vorbesc pentru cei slabi și oprimați. Ei doresc schimbare și dreptate, chiar cu riscul haosului. Un tricou spune, „Nu te mai plânge, începe o revoluție.” Dacă ai o mare deschidere către experiență, revoluția e bună; e o schimbare, e distractivă. Conservatorii, pe de altă parte, vorbesc despre instituții și tradiții. Vor ordine, chiar și la un anume cost pentru cei defavorizați. Marea idee conservatoare este că ordinea e foarte greu de obținut. E prețioasă și foarte ușor de pierdut. Așa cum a spus Edmund Burke, „constrângerile asupra oamenilor, precum și asupra libertăților lor, trebuie deslușite din mijlocul drepturilor lor[2].” Asta a fost după haosul Revoluției Franceze. Odată ce observi că liberalii și conservatorii au toți cu ce contribui, că formează un echilibru între schimbare și stabilitate, atunci cred că avem calea deschisă pentru a păși dincolo de Matrix-ul moral.

Aceasta este marea idee pe care toate religiile asiatice au descoperit-o. Gândeți-vă la yin și yang. Yin și yang sunt inamici, dar nu se urăsc. Yin și yang sunt ambii necesari, ca noaptea și ziua, pentru funcționarea lumii. Același lucru este prezent și în hinduism. Hinduismul are mulți zei de mare

importanță. Doi dintre ei sunt Vishnu, păstrătorul, și Shiva, distrugătorul, care împart același corp. Vishnu este zeul conservator, Shiva, cel liberal. Și lucrează împreună.

Același lucru se regăsește și în budism. Aceste două versuri conțin, cred eu, cele mai profunde idei care au fost descoperite în psihologia morală. De la maestrul Zen Sēngcàn: „Dacă vrei ca adevărul să îți apară limpede înaintea ochilor, nu fi niciodată ‘pentru’ sau ‘împotriva’. Lupta dintre ‘pentru’ și ‘împotriva’ este cea mai rea boală a minții.” Din păcate, este o boală de care suferă mulți lideri ai lumii. Dar înainte de a vă simți superiori lui George Bush, înainte de a arunca piatra, întrebați-vă: Acceptați asta? Acceptați să pășiți dincolo de bătălia dintre bine și rău? Puteți fi nici pentru, nici împotriva a nimic?

Deci care este concluzia? Ce ar trebui să faceți? Ei bine, dacă preluați idei din cele mai mari religii și filozofii asiatice antice și le combinați cu ultimele cercetări în psihologia morală, cred că se poate ajunge la aceste concluzii: că mințile noastre integre au fost create de evoluție pentru a ne uni în echipe, pentru a ne diviza împotriva altor echipe și apoi a ne orbi în fața adevărului. Deci ce ar trebui să facem? Vă transmit să nu vă mai străduiți? Vă spun să îl adoptați pe Sēngcàn și să vă opriți, să vă opriți cu lupta dintre „pentru” și „împotriva”?

Nu, cu siguranță nu. Nu spun asta. Dar așa cum am aflat de la Samantha Power în povestea sa despre Sérgio Vieira de Mello, nu poți ieși la atac spunând, „Tu nu ai dreptate și eu am”, pentru că, așa cum tocmai am auzit, toată lumea crede că are dreptate.

Multe din problemele pe care trebuie să le rezolvăm sunt probleme care necesită ca noi să îi schimbăm pe alții. Și, dacă vrei să îi schimbi pe alții, o mult mai bună cale de a o face este să înțelegem, în primul rând, cine suntem noi – să ne înțelegem psihologia morală, să înțelegem că toți credem că avem dreptate – și apoi să ieșim din paradigmă, chiar dacă doar pentru un moment, să ieșim – să facem ce spune Sēngcàn. Să ieșim în afara Matrix-ului moral, să îl vedem ca o luptă în desfășurare, în care toată lumea crede că are dreptate, și, chiar dacă nu suntem de acord cu ei, toată lumea are câteva motive pentru ce face. Pășiți în afara sistemului. Și, dacă faceți asta, ați făcut pasul esențial către cultivarea smereniei morale, către ieșirea din această ipocrizie a propriei virtuți, care este o condiție normală a umanității. Gândiți-vă la Dalai Lama. Totul vine din smerenia sa morală.

Cred că ideea este că, pe lângă angajamentul pasionat de a schimba lumea în bine, de a o face un loc mai bun, există, de asemenea, un angajament față de adevăr. Cred că răspunsul este să folosim acest angajament pasionat față de adevăr pentru a-l transforma într-un viitor mai bun pentru noi toți.

[1] Commons dilemma = (în accepțiune generică) clasă specifică de dileme sociale în care interesul individual pe termen scurt este în conflict cu interesul pe termen lung al grupului și binele comun. (tradus de pe https://en.wikipedia.org/wiki/Tragedy_of_the_commons#Commons_dilemma)

[2] În original, „the restraints on men, as well as their liberties, are to be reckoned among their rights” (*Reflections on the Revolution in France*, Edmund Burke, edit. Frank M. Turner, Yale University Press, 2003)

Conferința poate fi urmărită pe YouTube:

Articolul a fost tradus și adaptat de Iuliana Petrescu și Iarina Albu, ambele studente la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj.